

Opravdu jsme „zemí ústavů“?

Blanka Vildová

Leden 15, 2020 zdroj: <https://www.konzervativninoviny.cz/opravdu-jsme-zemi-ustavu/?fbclid=IwAR1oSjeQkMeUZBDwFptfNjdlasPVB2Yn5vxyI3uayjMwG4AgE-BkJHWzTbg>

Neustále se dozvídáme o tom, že Česká republika je jedna z nejhorších zemí v Evropě v umísťování dětí do ústavní péče. Nechybí statistiky, kolik dětí za rok bylo odebráno, a na kolik peněz jedno dítě v ústavu stát vyjde. Čtenář se taktéž zpravidla dozví, že lepší výchova je v rodině než v ústavu. Část odborné veřejnosti to údajně nechápe – jednak prý z toho důvodu, že je zatížena komunismem, a pak prý proto, že za „zastánci“ ústavní péče stojí „ústavní lobby“. Ústavy ale nejsou vynálezem socialismu. Existovaly dávno před tím, protože vždycky byly děti bez vlastního domova. A o tom, že je lepší výchova dětí v rodině, víme také už dávno. Takže v čem je problém?

Potíž je, že žádný komparativní výzkum, ze kterého by bylo možné dovodit, že máme nejvíc dětí v ústavech v Evropě, neexistuje. A je hezké brojit proti ústavům, ale nikdo neřekne, co místo nich. Adopce? Právně volných dětí ke

zprostředkovanému osvojení bylo v Praze v roce 2019 podle neoficiální zprávy pouze jedenáct (!). Drtivá většina dětí z problémového prostředí má nějaké rodiče. Pokud o ně tito projeví sebemenší zájem, tak je nelze nechat adoptovat. A pěstouni? Dlouhodobých pěstounů je nedostatek a přechodná pěstounská péče trvá podle zákona jeden rok.

Tady si dovolím vysvětlující odbočku. **Osvojení** (adopce) dítěte je možné jen v případě, je-li dítě takzvaně právně volné. A to je tehdy, pokud jeho rodiče zemřeli, jsou z rozhodnutí soudu zbavení rodičovské odpovědnosti (jsou například těžcí narkomani) anebo o dítě neprojevují trvale dostatečný zájem, přičemž rozhodnutí o nezájmu rodičů musí určit soud. **Pěstounská péče** je forma náhradní rodinné péče, jejímž cílem je poskytnout péči dětem, které rodiče mají, ale ti se o ně z různých důvodů nemohou nebo nechtějí starat. Jejich rodičovská práva jsou ale zachována a dítě tedy nemůže nikdo osvojit. **Přechodná pěstounská péče** je forma dočasné náhradní rodinné péče, ze zákona trvající jeden rok, přičemž soud může tuto dobu prodloužit. Konec odbočky...

Cílem však evidentně není dobrat se pravdy. Teze o tom, jak jsme hrozní, stála na počátku transformace péče o ohrožené děti v České republice před více než deseti lety a nezdá se, že by ji chtěl někdo poopravit. Pomáhá zajišťovat existenci organizacím, které vysílají své pracovníky na stáže do zahraničí, kde se mají stát odborníky na transformaci systému péče o ohrožené děti a získané poznatky přenést do našeho prostředí. Tyto organizace vyzývají politiky k zákazu umísťování dětí do ústavní péče, aniž by pro tyto děti měly lepší řešení. Pracovat s realitou v České republice se do jejich projektů nehodí.

Kde se máme inspirovat?

Mantrou je inspirace ze zahraničí. Jenže z jakého zahraničí? Na konci loňského roku jsem se zúčastnila na pražském Magistrátu semináře, věnovanému osvojení. Dozvěděla jsem se na něm o tom, že Anglie v současné době naznává, že děti bez domova příliš často mění výchovné prostředí (čti: jdou z jedné pěstounské rodiny do druhé) a je jim proto třeba zajistit trvalou náhradní rodinnou péči. Ve stejné době Norsko prohrává u Evropského soudu pro lidská práva spory z toho důvodu, že ve snaze zajistit dětem trvalou náhradní rodinnou péči upřelo dětem právo na biologické rodiče. V Anglii působí problémy, že děti při střídání profesionální pěstounské péče nezažívají trvalé vztahy, v Norsku působí problémy, že se trvale navazují na pěstouny, kteří děti biologickým rodičům tu a tam „ukradnou“. Od obou zemí se přitom učíme „ověřenou praxi“.

A tak probíhá transformace péče o ohrožené děti v ČR s cílem systém deinstitutionalizovat deset let. Počet dětí v ústavní péči se skutečně o něco snížil. Ale zase se zdvojnásobil počet dětí, které jsou týrány, zneužívány a zanedbávány ve vlastních rodinách. Podařilo se vytvořit síť přechodných pěstounů, ale ta řeší situaci jen části dětí s chybějícím rodinným zázemím. Počet adopcí stále klesá. Státem zprostředkovaných adopcí mělo být v Praze v roce 2019 pouze jedenáct, zatímco v roce 2008 jsme jen v hlavním městě zprostředkovali 72 adopcí. Žadatelů o adopci je trvale mnohonásobně více.

Soud může pobyt dítěte v přechodné pěstounské péči prodloužit, ale čím déle v ní dítě setrvává, tím horší je pro něj odpoutání od pěstounů. Návrat dítěte z přechodné pěstounské péče do biologické rodiny není vždy možný. Děti z přechodné pěstounské péče nemají čím dál častěji kam jít nebo se vrací do zcela nevyhovujících podmínek. Několik desítek dětí bylo za poslední roky vráceno z přechodné pěstounské péče do ústavů. To je pro tyto děti, které už jednou zažily odložení vlastní rodinou nebo vícekrát její selhání, velmi traumatizující.

Jak to začalo...

V roce 2004 založila britská spisovatelka J. K. Rowlingová, autorka Harryho Pottera, organizaci Lumos Foundation, která si klade za cíl poskytovat odborné poradenství v oblasti transformace na základě ověřené praxe a zkušeností ze zemí, kde se podařilo ústavní systém nahradit systémem podpůrných služeb pro rodinu. U nás působí organizace Lumos od roku 2008. Rok před tím navštívila J. K. Rowlingová Českou republiku. O tom, jaká je úroveň péče o ohrožené děti u nás, si podle vlastních slov vytvořila názor na základě jednoho článku, návštěvy dvou pobytových zařízení, a podle toho, co se o našem systému dozvěděla při své návštěvě v Praze. Například od tehdejší ministryně pro lidská práva a národnostní menšiny.

V roce 2009 přijala vláda Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 a 2011, na který navázala Národní strategie ochrany práv dětí a akční plán právo na dětství s cílem vytvořit do roku 2018 funkční systém zajišťující důslednou ochranu práv dětí a naplňování jejich potřeb. Tomuto cíli zůstáváme stále vzdáleni.

Je úžasné, že jedna z nejbohatších žen Velké Británie věnuje obrovské částky peněz na pomoc ohroženým dětem tak, aby mohly vyrůstat v biologických rodinách, a když to není možné, tak alespoň v náhradní rodinné péči. Dvacet let svého profesního života usilují o totéž. K přebírání zahraničních modelů

mám ale zásadní připomínky. Naroubovat něco ze zahraničí na systém, který vyrostl v jiné zemi s odlišnou kulturní i historickou zkušeností a s odlišnými sociálními problémy, není totéž co napsat bestseller. Navíc se ukazuje, že „ověřená praxe“ ze zemí, které jsou údajně v ochraně práv dětí napřed, má své vážné trhliny.

Ničím nelimitovaná síť přechodných pěstounů?

Jako jediná alternativa k ústavní péči se v ČR rozvíjí přechodná pěstounská péče na jeden rok. Ta má ale svá rizika. Zvyšování odměny přechodných pěstounů k udržení jejich sítě má bez dalších opatření svá úskalí. Mimo pěstouny, kteří chtějí dětem opravdu pomáhat, přivádí do systému žadatele pouze finančně motivované, což má negativní vliv na úroveň poskytované péče. Pokud počet přechodných pěstounů převýší potřebnost v terénu, vytváří se poptávka po dětech, jejichž umístění do přechodné pěstounské péče není vhodné. Přechodní pěstouni pobírají odměnu pěstouna, i když právě o děti nepečují. Když se stalo, že bylo na krajích delší dobu více volných přechodných pěstounů najednou, nastal tlak na odstranění jejich „překážky v práci“ vyhledáváním dětí do přechodné pěstounské péče, aniž by se v konkrétním případě dítěte zkoumala vhodnost tohoto dočasného řešení. Zvyšování odměny přechodných pěstounů bez stanovení limitu přechodných pěstounů na kraji podle potřebnosti terénu, riziko na vytvoření poptávky po dětech zvyšuje.

Krátký exkurz do historie

Ve svázaném vydání časopisu Vychovatel z roku 1891 jsem našla pojednání na pokračování od Aloise Matušky o výchování sirotek v ústavě a v rodině. Uvádí v něm: *„Otázka, zdali jest přiměřenější pro sirotky, aby vychováni byli v ústavě či v rodinách, jest již stará, vedly k ní ideje Rousseaua o návratu k přírodě a v roce 1779 byla vypsána v Hamburce k řešení. V obou cenou poctěných pojednáních bylo doporučováno zřízení rodinné, a to z důvodů peněžitého, nákladů, zdraví dítek a prospěchu státu... Zásadu výchování kolektivního sledují ústavy nejvíce francouzské a belgické. Uvádíme belgický ústav v Ruasseldu, jenž ve svých rozsáhlých místnostech hostí 500 chovanců, rozdělených v divise a sekce. V ústavě konají se hlídky a dávají signály polnicemi jako v kasárnách. Francouzské ústavy v Metray a v Croxatier mají vysloužilé vojíny za pěstouny; onen má chovanců na 800. Oba jsou vedeny tuhým vojenským řádem. Bývalí důstojníci jsou jejich přednosty. Jak podivná paralela, uvedeme-li, že sirotčince v Drohowyži a Norberginum u Vídně a jiné ústavy podobné jsou vedeny řeholníky. Svoji úvahu autor zakončuje doporučením: „Sirotky dávejte s pravidla do rodin; výminečně do ústavu (sirotčince)...“ Z citace vyplývá, že náhradní rodinná péče měla*

v našich zemích přednost před kolektivní výchovou už v době rakousko-uherské monarchie. Ústavy byly zakládány zejména v důsledku válečných hrůz a bídy, spojených s devastací rodin. Institucionální výchova měla zelenou v době hluboké totality z ideologických důvodů, spojených se socialistickou výchovou.

Zákaz umístování dětí do ústavů nic neřeší

Zakazovat umístování dětí do ústavů nic neřeší. Děti jsou do ústavů stále častěji odkládány než odebírané, a to i z pěstounské péče. Začátkem tohoto roku navštívil naše pracoviště ředitel jednoho výchovného ústavu, který potvrdil, že rodiče do ústavu dávají sami, protože si s nimi neví rady. Platí to ale i o malých dětech. Přejídná pěstounská péče je vhodná jen v případech dětí, u kterých je po jejím skončení reálná šance na trvalý domov. Mnohem více pozornosti než dosud zasluhuje dlouhodobá pěstounská péče. V dětských domovech je třeba podporovat vytváření prostředí pro děti, které by jim aspoň částečně rodinný život přiblížilo. Má-li být v těchto zařízeních dostatek odborného personálu a méně dětí ve skupinách, vyšší náklady na péči o děti, kterým nelze individuální náhradní rodinnou péči zajistit, a se kterými se nikdo nedělí o náklady na bydlení, jsou logické.

Na místě je zákaz obchodování s dětmi

Říká se, že cesta do pekla je dlážděná dobrými úmysly. Východisko nesnese povrchní úsudek nikoho z nás a žádná snadná „řešení“. Zákaz, který by byl aktuálně na místě v oblasti ochrany práv dětí, je zákaz obchodování s dětmi. Na internetu se stále častěji objevuje poptávka po miminkách matek, které se o ně nemohou starat. Obchod s dětmi je také jednou z možných příčin poklesu dětí vhodných k adopci. Na zmíněném semináři, konaném na sklonku loňského roku, jsme se shodli se zástupci neziskových organizací na tom, že prostředkem k zakazu obchodování s dětmi by mohlo být přísné nastavení kritérií pro přímé adoptce. Jejich původní záměr byl umožnit osvojování dětí biologických rodičů a osvojitelů, kteří se znají. Nikoliv těm, kteří s dětmi obchodují.

Obchod s dětmi představují také děti na zakázku prostřednictvím surogátního mateřství. Je paradoxní, kolika lidem už ani nepřijde nijak zvláštní opatrovat si tímto způsobem děti, které jsou po narození na soukromých klinikách odtrhávány od matek a předávány do výchovných týmů, kteří si to zaplatí. Dokonce to schvalují s odvoláním na „lidská práva“ dospělých! Koho z ochránců práv dětí to zajímá?

Více lásky a obětavosti

Transformace péče o ohrožené děti je na rozcestí. Buď bude pokračovat v nastaveném kursu i s negativy a riziky, která jsou s ochranou práv dětí v rozporu, nebo půjdeme vlastní cestou s respektem k individuálnímu přístupu k dětem a k ochraně rodiny, dosud zaštitěné zákonnými normami nejvyšší právní síly. Přitom je třeba mít na paměti, že vše je více o lidech než o systému.

Chceme saturovat práva dětí láskou druhých lidí, ale ta se nedá koupit. Chceme-li měnit realitu, pak je třeba přestat dělat z naší země „banánovou republiku“ a přestat s vyhledáváním třídního nepřítele. Více nezištné lásky a obětavosti tím z nikoho vykřesat nelze. Jediný klíč, který může vést k pozitivním změnám, a to nejen v péči o ohrožené děti, je transformace individualismu v odpovědnost za druhé, transformace národní malosti v národní hrdost a transformace rozdělování ve spolupráci. K tomu ať nám dopomáhá Bůh.

Autorka je sociální pedagožka, v sociální oblasti pracuje od roku 1986